

НАЗАРЕНКО О. А.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри теорії держави та права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 340

ЛЕГІТИМНІСТЬ ТА ЛЕГАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядаються поняття «влада» та «державна влада», здійснюється аналіз науково-правових підходів до розкриття сутності легітимності та легальності державної влади, а також висвітлюється їх вплив на суспільно-політичне життя.

Ключові слова: *влада, державна влада, легітимність державної влади, легальність державної влади, суспільно-політичне життя.*

В статье рассматриваются понятия «власть» и «государственная власть», осуществляется анализ научно-правовых подходов к раскрытию сущности легитимности и легальности государственной власти, а также освещается их влияние на общественно-политическую жизнь.

Ключевые слова: *власть, государственная власть, легитимность государственной власти, легальность государственной власти, общественно-политическая жизнь.*

In this article deals with the notion of “power” and “state power”, analyzes scientific and legal approaches to the disclosure of the essence of legitimacy and legitimacy of state power, as well as their influence on social and political life.

Key words: *power, state power, legitimacy of state power, legality of state power, social and political life.*

Вступ. Актуальність обраної теми пов'язана з перехідним періодом політичного життя України, проведенням реформ, пошуками нових перспективних і прогресивних шляхів соціальної еволюції, підвищенням якості й ефективності законодавства, розвитком громадянського суспільства й удосконаленням державної внутрішньої і зовнішньої політики. Також важливе місце посідає потреба українського суспільства уникнути загрози виникнення значних соціально-політичних та економічних криз, які можуть призвести до панування правового нігілізму. Сучасні процеси модернізації політичної системи суспільства засновані на запозиченні, уніфікації та впровадженні в життя досвіду західноєвропейських держав. У зв'язку з такими тенденціями доречною є потреба у здійсненні науково-правового аналізу сутності легітимності та легальності державної влади, яка власне й визначає рівень дієспроможності й авторитету правлячої політичної еліти в очах народу, та її ролі в зазначених вище процесах, оскільки пріоритетом кожної розвиненої держави є забезпечення охорони та захисту прав і потреб людини. Особливе значення для реалізації таких цілей має наявність демократичної державної влади, що сприяє зміцненню правових основ законодавства та перспективам всебічного розвитку суспільства.

Протягом багатьох століть питання вдосконалення державної влади посідає важливе місце серед зарубіжних і вітчизняних теоретичних досліджень соціологічної та політологічної науки, а також відіграє значну роль в юриспруденції.

Так, науково-теоретичною основою вивчення легітимності та легальності державної влади є праці таких відомих учених-правників, як: О.М. Барнашова, Я.В. Бакарджієв, О.М. Дроздова, Р.Л. Иванов, Б.І. Краснов, М.В. Макарейко, І.Е. Марочкін, С.В. Навальний, О.Ф. Скакун, В.В. Самохвалов, В.П. Самохвалов та ін.

Відаючи належне працям учених, які досліджують проблемі питання, пов'язані з легітимністю та легальністю державної влади, можна стверджувати, що в галузі теорії права та держави й досі відсутнє повне висвітлення сутності зазначених феноменів, що й актуалізує наукову статтю.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття з позиції теорії права та держави сутності легітимності і легальності державної влади, а також висвітлення їх впливу на суспільно-політичне життя.

Результати дослідження. Нині велике теоретичне і практичне значення має чітке усвідомлення громадянами важливості панування в суспільстві легальної та легітимної державної влади, яка забезпе-

чить встановлення та дотримання режиму законності і правопорядку, оскільки за будь-яких політичних умов від характеру діяльності державної влади залежатиме соціальне становище не тільки конкретної людини, але й усього суспільства загалом. Окрім того варто пам'ятати, що на сьогодні першочерговими завданнями сучасної демократичної держави мають вважатись тільки ті, реалізація яких зміцнить і підвищить рівень правової захищеності соціуму й які відповідатимуть принципу справедливості.

Перш ніж перейти до характеристики легітимності державної влади варто визначити, що саме являє собою поняття «влада». Видатний просвітник Ф. Енгельс розкривав зміст влади через формулювання основних її ознак, серед яких невід'ємними є примус і монополія, які, як відомо, має тільки держава [1, с. 302]. На думку Б.І. Краснова, поняття управління ширше ніж поняття влади. Влада – елемент управління, джерело сили управління. Управління є засобом, за допомогою якого цілеспрямований вплив влади з можливості перетворюється на дійсність [2, с. 9]. О.М. Барнашов вважає, що саме за допомогою сили владі надається здатність, за необхідності, примушувати учасників владних відносин до виконання волі суб'єкта, що володарює, гарантуючи загальнообов'язковість його рішень [3, с. 10]. Незважаючи на різні погляди щодо розуміння влади, які, здебільшого, ототожнюють її із силою, насильством, переконанням і управлінням, все ж доречно поглянути на неї більш масштабно. Зокрема, В.П. Самохвалов і В.В. Самохвалов пропонують розглядати владу в загальному значенні як здатність і можливість здійснювати свою волю (класом, групою, особистістю, партією, державою тощо), впливати на діяльність, поведінку людей за допомогою авторитету, права, сили та в інший спосіб. З усього викладеного випливає, що влада – один із найважливіших видів соціальної взаємодії, специфічні відносини, принаймні між двома суб'єктами, один з яких підкорюється розпорядженням іншого, у результаті такого підпорядкування пануючий суб'єкт реалізує свою волю й інтереси [2, с. 8–9]. Такий підхід до визначення влади є одним із найбільш вдалих, оскільки в ньому комплексно зосереджуються основні моменти, що відображають її сутність, а саме – наявність субординації між, як мінімум, двома суб'єктами, яка може забезпечуватись за допомогою права, авторитету або сили.

Питання щодо найбільш обґрунтованого розуміння державної влади є таким же давнім і складним, як сама держава. До нього постійно зверталися науковці різних історичних часів. Навіть сьогодні воно перебуває в центрі уваги багатьох вчених. Так, у правовій літературі панує усталене твердження, що державна влада – єдина влада, яка має легальну можливість використовувати як метод підкорення своїй волі примус. Він є не тільки правом держави, скільки її невід'ємний атрибут, ознакою, а в деяких випадках й обов'язком, що може гарантувати забезпечення порядку та стабільності в суспільстві.

Так, на думку О.Ф. Скакун, державна влада – це публічно-політичні, вольові (підкорення – керівництва) відносини, що утворюються між суб'єктами політичної системи та державним апаратом на підставі норм права, зі спиранням, у разі потреби, на державний примус [4, с. 36]. Жодна держава як організаційно-політична форма державної влади не обходиться без погрози застосовувати примус, покарання (у разі порушення владної волі), оскільки владарювання полягає не лише в ухваленні політичних рішень, оформлених юридично, а також в їх реалізації [2, с. 3]. Так, Я.В. Бакарджієв зазначає, що завданнями державної влади є збереження держави як форми організації соціальної єдності, зміцнення самої влади, зміцнення своєї ролі в регулюванні суспільних відносин, в захисті соціально-економічного ладу від внутрішніх і зовнішніх посягань [5, с. 48]. На думку М.В. Макарейка, державна влада є сукупністю публічних владних повноважень, які реалізуються органами та посадовими особами держави, що впливають на різноманітні сфери життєдіяльності суспільства, з використанням відповідних форм і методів для неухильного підвищення благонадійності громадян [6, с. 34]. Доцільно зазначити, що державна влада покликана захищати інтереси суспільства та сприяти забезпеченню громадського порядку. У разі виникнення загрози соціальних сутичок і конфліктів, що можуть бути спричинені протиправною поведінкою негативно налаштованих суб'єктів, держава в особі своїх органів правовим шляхом за допомогою владних повноважень має ліквідувати можливість настання небезпечних для суспільства наслідків.

Сприяти утвердженню демократичних позицій функціонування політичної системи, а також досягнути бажаних результатів можна лише на основі легітимності державної влади. Представники філософії О.Ю. Мамічев, О.С. Сухомлинов, Б.С. Щеглов вважають, що легітимність відображає саме якісну характеристику становлення, розвитку та функціонування інституціонально-владної конфігурації органів, структур влади, посадових осіб, а також саму публічно-правову активність останніх. Нелегітимність державної влади – це не тільки невизнання за нею права на керівну роль в суспільстві, але і, значною мірою, нівелювання її як такої. Нелегітимність державної влади відображає стан нестабільності, ілюзії чинного порядку, розпад владних відносин в системі «особистість – суспільство – держава», підміну таких відносин організованим насильством [7, с. 136]. На думку представників юридичної науки, зокрема І.Е. Марочкіна, легітимність влади – це властивість, яка характеризує рівень узгодженості між володарюючими та підвладними суб'єктами. Вона розглядається наукою як одна з необхідних умов забезпечення стабільності й ефективності влади [8, с. 192]. Як стверджує Р.Л. Іванов, легітимність державної влади – це її визнання народом країни (внутрішня легітимність) та іншими державами (їх організаціями)

на міжнародній арені (зовнішня легітимність). Легітимність дозволяє звести до мінімуму використання державного примусу та забезпечити добровільність реалізації підвладними суб'єктами адресованих їм владних приписів. Вона підтримує стабільність політичної системи, дає можливість вирішити соціальні протиріччя в цивілізований спосіб, обумовлює моральну виправданість існування порядку державного владарювання та старанне виконання всіма учасниками владних відносин норм і принципів, гарантуючи такий порядок [9, с. 15]. Продовжуючи думку авторів варто зазначити, що підтримка народом чинної влади не виключає можливості її критики та висловлювання протилежних поглядів на характер її правління.

На думку О.М. Дроздової, процес легітимізації досягає відносної завершеності, коли на релігійному або світському рівні узаконення влади виникає та втрачається віра в неї (довіра до неї), виникає ідеологічна прихильність і рішучість народу захищати такий устрій влади від легковажних реформаторів [10, с. 24]. Панування легітимної державної влади приведе в майбутньому до зміцнення основ демократичного правління у правовій державі, а нелегітимної, навпаки – до спрямованості в бік тоталітаризму.

У правовій науці розділяють поняття «легітимність влади» та «легальність влади». Вперше термін «легітимність» вжив М. Вебер, а згодом його ідеї продовжує розвивати М. Доган, пропонуючи розмежувати терміни «легітимність» та «легальність». Перший підкреслює фактичну значущість для людей принципу законності, на відміну від формальної відповідності порядку соціальних відносин законам країни. Другий не завжди характеризується легітимністю. Мотивом дотримання правових норм може бути загроза зазнати негативних санкцій. У разі ослаблення зовнішнього контролю нормативна взаємодія людей переходить у девіантну поведінку [8, с. 192]. Питання відповідності волі державних органів і посадових осіб волі народу є питанням легітимності державної влади. Термін «легітимність» має такий же латинський корінь, що й «легальність», але їхні значення відрізняються. Легалізація державної влади – це визнання правомірності її виникнення, організації та діяльності [11, с. 9]. Отже, якщо легітимність державної влади базується на визнанні та сприйнятті її народом як такої, що буде відповідати його волі та інтересам, то легальність зосереджується на законах і нормативно-правових приписах.

Так, Ю.Е. Безкоровайна розглядає легальність як певний режим функціонування державної влади (в особі її державних органів) на основі закону та його виконання. Суб'єктами легальності постають посадові особи (державні службовці). Легальність постає самостійним політико-юридичним процесом узаконення влади, і завдяки цьому має унікальну низку ознак (раціонально-правова основа, політико-юридичний характер, специфічний суб'єктивний склад) [12, с. 91]. Е.Н. Примова зазначає, що будь-яка влада, ухвалюючи закони, навіть непопулярні, але забезпечуюча їх виконання, – легальна. Влада може бути нелегітимною, тобто не прийматися народом, якщо закони нав'язані народу силою й використовуються як засіб реалізації та захисту інтересів яких-небудь класів, верств, кланів, груп. Легальність передбачає відповідність діяльності політичних партій, організацій, інститутів, органів державної влади чинним законам [13, с.113]. О.Ф. Скакун вважає, що легальна влада – узаконена не тільки у своїй діяльності, але й зокрема в застосуванні сили в межах держави (наявність спеціально створених органів для утримання влади та втілення ухвалених нею рішень у життя). Легальність є юридичним вираженням легітимності, зокрема здатності втілюватись в нормах права, функціонувати в межах закону [4, с. 38]. Дотримання нормативних приписів має визначальне значення для здійснення державної влади, яка повинна відповідати засадам законності та справедливості. Так, в сучасній юридичній літературі існує багато різних суджень щодо розкриття сутності легітимності та легальності державної влади, в яких простежується їх безперервний взаємозв'язок із суспільно-політичним життям. На такий підставі й відбувається вироблення і запровадження в суспільну практику політичних програм, які будуть відповідати уявленню народу про демократичний режим управління державними справами.

Як зазначають С.В. Навальний та Ю.Е. Безкоровайна, легальність і легітимність мають єдину природу – правову. Легальність являє собою властивість державного порядку, яка свідчить про те, якою мірою державний механізм функціонує у відповідності з чинними правовими нормами. Завдяки процесам легалізації відбувається узаконення або, навпаки, визнання незаконними тих обставин і відносин, які сприяють виникненню окремих фактів політичної дійсності. Отже, легальність – це юридична характеристика, своєрідний критерій законності діяльності інститутів державної влади. А легітимність формується у свідомості громадянина (групи, суспільства взагалі) і виражає його готовність підкоритися вимогам такого державно-правового порядку. Легітимність більшою мірою є суб'єктивною соціально-психологічною властивістю, яку має будь-яка спільнота [14, с. 38]. Варто погодитись із висвітленою позицією, адже відокремлене існування легальності та легітимності державної влади неможливо уявити. Вони є невід'ємними та необхідними складовими сучасного суспільно-політичного життя. Основною вимогою, що постає перед легальністю та легітимністю державної влади, є надійне забезпечення на підставі правових норм порядку в державі та виконання своїх соціально-значущих обов'язків перед громадянами.

Вплив легальності та легітимності на суспільно-політичне життя пояснюється тим, що державна влада охоплює широке коло соціально-значущих відносин, які потрібно контролювати й організувати

порядок у процесі їх реалізації належним чином. Важливою ознакою політичної системи є наявність в її межах чинної і не тільки легітимної влади, яка визнається та підтримується суспільством, але і легальної також, яка регулюється приписами законів у процесі виконання своїх повноважень. Демократично організоване суспільно-політичне життя вимагає фактичної наявності такої державної влади, яка виправдовує довіру своїх громадян, діє відповідно до їхніх прав та інтересів, а також сприяє побудові міцного громадянського суспільства.

Висновки. Отже, зважаючи на вищезазначені положення, можна дійти висновку, що сутність легітимності та легальності державної влади відображається у здійсненні в інтересах народу, на підставі висловленої їй довіри та положень і норм права, соціально-значущих і корисних дій. Встановлення легітимності державної влади можливе тільки в разі її визнання народом країни та іншими державами на міжнародній арені. Саме тому легітимність влади полягає у визнанні за владою законного права ухвалювати рішення, що є загальнообов'язковими для суспільства, а також такими, що поширюються всією територією країни, у результаті чого використовуються різні засоби впливу на громадськість. Легальність влади полягає в безперечному виконанні законодавчих приписів таким суб'єктом політики, як держава. Будучи представником усього населення на певній території, органи державної влади здійснюють нагляд за дотриманням його прав, інтересів та обов'язків, що проявляються в офіційно ухвалених владних рішеннях, які стосуються всіх громадян і є обов'язковими для виконання, виражаючи загальний інтерес і захищаючи конституційні права. Легітимність та легальність державної влади відіграють важливу роль у формуванні правопорядку суспільно-політичного життя. Вони покликані допомогти уникнути можливої загрози для безперешкодної реалізації соціально-політичних гарантій громадянами та, як наслідок, запобігти порушенню принципу народовладдя, що є неприпустимим в сучасних умовах збереження демократії. Саме тому залишається актуальною на практиці потреба в подальшому здійсненні науково-правового аналізу легітимності та легальності державної влади з урахуванням новітніх суспільних змін і тенденцій політичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Энгельс Ф. Об авторитете // Маркс К., Энгельс Ф. – Сочинения : изд. 2-е. – Москва : Политиздат, 1961. – Т.18. – С. 302–305.
2. Самохвалов В.П. Правові проблеми влади: теоретико-методологічні та історичні засади : [навч. посіб.] / В.П. Самохвалов, В.В. Самохвалов. – Одеса : Юридична література, 2006. – 152 с.
3. Барнашов А.М. Государственная власть как форма организации общества / А.М. Барнашов // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2004. – № 283. – С. 10–15
4. Скакун О. Ф. Теория держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2008. – 656 с.
5. Бакарджиев Я.В. Государственная и политическая власть : вопросы соотношения / Я.В. Бакарджиев // Вестник Омского университета. – Омск, 2011. – № 3 (28). – С. 45–49.
6. Макарейко Н.В. Государственная власть: понятия и признаки / Н.В. Макарейко // Бизнес в законе. – Москва, 2007. – № 2. – с. 29–34.
7. Мамычев А.Ю. Уровни легитимности государственной власти и правового действия / А.Ю. Мамычев, А.С. Сухомлинов, Б.С. Щеглов // Власть. – Москва, 2009. – № 12. – С. 136–138.
8. Марочкин И.Е. Легитимность судебной власти / И.Е. Марочкин // Проблемы законности. – Харьков, 2012. – № 118. – с. 192–200.
9. Иванов Р.Л. Легитимность государственной власти / Р.Л. Иванов // Вестник Омского университета. – Омск, 2012. – № 1 (30). – С. 6–17.
10. Дроздова А.М. Некоторые рассуждения о формальной и фактической легитимации власти / А.М. Дроздова // Юридическая наука. – Рязань, 2014. – № 3. – с. 20–25.
11. Чиркин В.Е. Основы государственной власти // В.Е. Чиркин. – Москва : Юрист, 1996. – 112 с.
12. Безкоровайная Ю.Е. Кризис легальности и легитимности государственной власти в контексте формирования «Сильного» государства / Ю.Е. Безкоровайная // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – Красноярск, 2010. – № 11. – С. 197–200.
13. Примова Э.Н. К вопросу о легитимности власти / Э.Н. Примова // Власть. – Москва, 2013. – № 8. – С. 112–116.
14. Навальный С.В. О сущности правовой легализации и социальной легитимации власти // С.В. Навальный, Ю.Е. Безкоровайная // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – Красноярск, 2010. – № 6. – с. 175–178.

